



ESHITISHIDA NUQSONI BO'LGAN BOLALARNI RIVOJLANTIRISHDA OTA-ONA VA SURDOPEDAGOG HAMKORLIGINING PEDAGOGIK- PSIXOLOGIK ASOSLARI

Absalomova Nodira Uchqun qizi.

Toshkent xalqaro kimyo universiteti "Maxsus pedagogika" ta'lim yo'nalishi talabasi.

ANNOTATSIYA: *Mazkur maqolada eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarning rivojlanishi, ta'lim-tarbiyasi va ijtimoiy moslashuvida ota-ona hamda surdopedagog hamkorligining ahamiyati yoritiladi. Eshitish buzilishi bolaning faqat tovushlarni qabul qilishiga emas, balki uning nutqiy, kommunikativ, bilish va ijtimoiy rivojlanishiga ham ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu sababli korreksion-pedagogik jarayonni faqat ta'lim muassasasi bilan cheklamasdan, oilaviy muhit bilan uzviy bog'lash zarur. Maqolada R.M. Boskis, L.V. Neyman, M. Marschark kabi olimlarning ilmiy qarashlari tahlil qilinib, O'zbekiston Respublikasining ta'lim va nogironligi bo'lgan shaxslar huquqlariga oid qonunchiligi asosida ota-ona va surdopedagog hamkorligining asosiy yo'nalishlari ko'rsatib beriladi. Shuningdek, uy sharoitida rivojlantiruvchi faoliyatni tashkil etish va ota-onalarning pedagogik kompetensiyasini oshirish bo'yicha amaliy tavsiyalar beriladi.*

Kalit so'zlar: *eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar, surdopedagogika, ota-ona, pedagogik hamkorlik, inklyuziv ta'lim, korreksion rivojlantirish, kommunikatsiya, nutq, ijtimoiy moslashuv.*

АННОТАЦИЯ: *В статье рассматривается значение сотрудничества родителей и сурдопедагога в развитии, обучении, воспитании и социальной адаптации детей с нарушениями слуха. Нарушение слуха может влиять не только на восприятие звуков, но и на речевое, коммуникативное, познавательное и социальное развитие ребёнка. В связи с этим коррекционно-педагогическая работа должна осуществляться не только в образовательном*



учреждении, но и продолжаться в семейной среде. В статье рассматриваются научные взгляды Р.М. Боскис, Л.В. Неймана и М. Маршака, а также анализируются правовые основы образования и социальной защиты лиц с инвалидностью в Республике Узбекистан.

Ключевые слова: дети с нарушением слуха, сурдопедагогика, родители, педагогическое сотрудничество, инклюзивное образование, коррекционная работа, коммуникация, речь, социальная адаптация.

ABSTRACT: This article examines the importance of cooperation between parents and special education teachers in the development, education and social adaptation of children with hearing impairment. Hearing loss may affect not only auditory perception but also speech, communication, cognitive and social development. Therefore, corrective and educational support should not be limited to educational institutions but should also be continued within the family environment. The article discusses the scientific views of R.M. Boskis, L.V. Neyman and Marc Marschark and considers the legal foundations of education and the rights of persons with disabilities in Uzbekistan. Practical recommendations for strengthening parent-teacher cooperation are also presented.

Keywords: children with hearing impairment, deaf education, parents, pedagogical cooperation, inclusive education, corrective education, communication, speech development, social adaptation.

Kirish.

Bugungi kunda alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalarni jamiyatga faol jalb etish, ularning ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytirish va mustaqil hayotga tayyorlash maxsus pedagogikaning muhim vazifalaridan biridir. Ayniqsa, eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar bilan ishlashda bolaning individual rivojlanish xususiyatlarini hisobga olish, unga mos kommunikativ muhit yaratish va korreksion-pedagogik yordamni erta boshlash katta ahamiyatga ega. O'zbekiston qonunchiligida ham ta'lim olish huquqi va nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlarini ta'minlash masalalariga alohida e'tibor berilgan. Jumladan,



“Ta’lim to’g’risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonuni 2020-yil 23-sentabrda O‘RQ-637-son bilan qabul qilingan bo‘lib, ta’lim sohasidagi munosabatlarni tartibga soladi va ta’lim olishda teng huquqlarni kafolatlashga xizmat qiladi. “Nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari to’g’risida”gi Qonun esa 2020-yil 15-oktabrda O‘RQ-641-son bilan qabul qilingan.

Bundan tashqari, “Bola huquqlarining kafolatlari to’g’risida”gi Qonun bolalarning huquq va manfaatlarini himoya qilishning huquqiy asoslarini belgilaydi. Mazkur qonunchilik tizimida jismoniy, aqliy, sensor yoki ruhiy rivojlanishida o‘ziga xosliklari bo‘lgan bolalar alohida himoya va qo‘llab-quvvatlashga muhtoj toifalar qatorida ko‘rsatiladi.

Shu nuqtayi nazardan, eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolaga yordam ko‘rsatishda ota-ona, surdopedagog, psixolog, tarbiyachi va boshqa mutaxassislarning hamkorligi muhim pedagogik shartlardan biri hisoblanadi.

ESHITISHIDA NUQSONI BO‘LGAN BOLALARNING RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI

Eshitish insonning atrof-muhitni anglashida, nutqni egallashida va boshqa insonlar bilan muloqot qilishida muhim o‘rin tutadi. Bola eshitish orqali atrofidagi nutqiy tovushlarni qabul qiladi, ularni farqlashni o‘rganadi va asta-sekin o‘z nutqini shakllantiradi.

Eshitishning pasayishi yoki yo‘qolishi bolaning rivojlanish jarayonini avtomatik ravishda to‘xtatib qo‘ymaydi. Biroq bola uchun til va kommunikatsiyaga qulay kirish imkoniyati yaratilmasa, nutqiy va ijtimoiy rivojlanishda qiyinchiliklar yuzaga kelishi mumkin.

M. Marscharkning tadqiqotlarida ham eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalarning ta’lim natijalari ko‘plab omillarning o‘zaro ta’siri bilan bog‘liqligi ko‘rsatiladi. Bular orasida bolaning kommunikativ imkoniyatlari, oilaviy muhit, ta’lim sharoiti va tilni egallash darajasi muhim o‘rin tutadi. Demak, eshitishida nuqsoni bo‘lgan bola bilan ishlashda “u eshitmaydi” degan



yondashuv bilan cheklanib qolish noto'g'ri. Asosiy vazifa — bolaga mavjud imkoniyatlari asosida samarali muloqot va ta'lim muhitini yaratish.

Surdopedagogika tarixida eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarning rivojlanishini o'rganishga katta hissa qo'shgan olimlardan biri R.M. Boskis hisoblanadi. Uning ilmiy yondashuvlarida eshitish buzilishining bolaning nutqiy va psixologik rivojlanishiga ta'sirini pedagogik nuqtayi nazardan o'rganish muhim o'rin egallaydi.

Boskis yondashuvlaridan kelib chiqadigan muhim xulosa shundan iboratki, eshitishida nuqsoni bo'lgan bolaga ta'lim berishda uning faqat eshitish darajasini emas, balki nutqiy rivojlanishi, kommunikativ imkoniyatlari va ta'limiy ehtiyojlarini kompleks ravishda hisobga olish lozim.

L.V. Neyman esa eshitish buzilishlarini o'rganish va tasniflash masalalariga katta hissa qo'shgan olimlardan biridir. Zamonaviy surdopedagogikada bolaning eshitish holatini aniqlash va uning pedagogik ehtiyojlarini belgilashda tibbiy hamda psixologik-pedagogik yondashuvlarni bir-biri bilan bog'lash muhimdir. Shu sababli ota-onaga ham bolaning eshitish holati haqida faqat tibbiy ma'lumot berish yetarli emas. Ota-ona bu holat bolaning muloqoti, ta'limi va kundalik faoliyatiga qanday ta'sir qilishi mumkinligini ham tushunishi kerak.

OTA-ONANING BOLA RIVOJIDAGI O'RNI.
Bolaning hayotidagi eng tabiiy va doimiy pedagogik muhit — bu oiladir. Ta'lim muassasasida bola surdopedagog bilan ma'lum vaqt davomida ishlaydi, oilada esa u kundalik hayotining katta qismini o'tkazadi.

Shuning uchun ota-onaning pedagogik savodxonligi bolaning rivojlanishida muhim ahamiyatga ega.

Ota-onalar:

- bola bilan muntazam muloqot qilishi;
- uning kommunikativ ehtiyojlarini hisobga olishi;
- bolaning muvaffaqiyatlarini rag'batlantirishi;
- mustaqil harakat qilishiga imkon berishi;



-bolaning savollariga javob berishi;

-turli o'yin va mashg'ulotlar orqali yangi tushunchalarni mustahkamlashi;

-ta'lim jarayonida pedagog bilan muntazam fikr almashishi lozim.

Marschark va uning hamkasblari ota-ona hamda bola o'rtasidagi samarali kommunikatsiya ijtimoiy va emotsional rivojlanish bilan chambarchas bog'liqligini ko'rsatgan.

Demak, ota-ona bolaning "uydagi tarbiyachisi"gina emas, balki uning rivojlanish jarayonidagi faol hamkori bo'lishi kerak.

SURDOPEDAGOGNING VAZIFALARI.

Surdopedagog eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarning ta'lim va rivojlanish jarayonini tashkil etuvchi maxsus pedagog mutaxassisdir.

Uning asosiy vazifalariga quyidagilar kiradi:
bolaning individual rivojlanish xususiyatlarini o'rganish;

kommunikativ ehtiyojlarini aniqlash;

nutqiy va kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirish;

ta'lim jarayonini bolaning imkoniyatlariga moslashtirish;

ota-onalarga metodik tavsiyalar berish;

bolaning rivojlanish dinamikasini kuzatish;

zarur hollarda boshqa mutaxassislar bilan hamkorlik qilish;

oilada bajarilishi mumkin bo'lgan rivojlantiruvchi mashqlarni tavsiya qilish.

Bunda surdopedagog ota-onani faqat topshiriq bajaruvchi sifatida emas, balki pedagogik jarayonning teng huquqli hamkori sifatida ko'rishi muhim.

Ota-ona va surdopedagog hamkorligining asosiy yo'nalishlari. Samarali hamkorlik bir martalik suhbat bilan cheklanmasligi kerak. U muntazam, rejalashtirilgan va bolaning individual ehtiyojlariga asoslangan bo'lishi lozim. Birinchi yo'nalish — muntazam axborot almashinuvi. Ota-ona bolaning uyda qanday rivojlanayotganini pedagogga aytadi. Surdopedagog esa ta'lim muassasasidagi natijalar va keyingi ishlar bo'yicha ota-onaga tavsiyalar



beradi.

Ikkinchi yoʻnalish — yagona talablar tizimi

Uyda va taʼlim muassasasida bir-biriga zid talablar qoʻyilmasligi kerak. Masalan, pedagog maʼlum kommunikativ usulni tavsiya qilgan boʻlsa, ota-ona uni kundalik vaziyatlarda ham qoʻllab-quvvatlashi mumkin.

Uchinchi yoʻnalish — rivojlanish natijalarini monitoring qilish. Bolaning yangi soʻzlarni oʻzlashtirishi, muloqotga kirishishi, topshiriqlarni bajarishi va mustaqil faoliyatidagi oʻzgarishlar muntazam kuzatib borilishi lozim. Toʻrtinchi yoʻnalish — ota-onaning pedagogik kompetensiyasini oshirish. Ota-onalarga seminar, suhbat, individual maslahat va amaliy mashgʻulotlar tashkil etish samarali natija beradi.

Bolaning kommunikativ rivojlanishida oilaviy muhitning ahamiyati. Kommunikatsiya bolaning nafaqat nutqini, balki uning ijtimoiy munosabatlarini ham shakllantiradi.

Marschark va boshqa tadqiqotchilar tomonidan olib borilgan ilmiy ishlar eshitishida nuqsoni boʻlgan bolalarning taʼlim va ijtimoiy natijalari kommunikativ imkoniyatlar

hamda oilaviy muhit bilan bogʻliqligini koʻrsatadi.

Shuning uchun oilada:

bola bilan yuzma-yuz muloqot qilish;

uning eʼtiborini jalb etib keyin gapirish;

koʻrgazmali vositalardan foydalanish;

imo-ishora yoki boshqa mos kommunikatsiya vositalaridan foydalanish;

kundalik faoliyatlarni muloqot uchun imkoniyatga aylantirish;

bolaning fikrini tinglash muhimdir.

Bunda bitta universal kommunikatsiya usulini barcha bolalar uchun bir xil qoʻllash toʻgʻri emas. Bola uchun eng samarali kommunikatsiya shakli uning eshitish holati, yoshi, til rivojlanishi, oilaviy sharoiti va taʼlim ehtiyojlariga qarab belgilanadi. Marscharkning ilmiy qarashlarida ham asosiy masala bolaning “eshituvchi bolaga oʻxshatilishi” emas, balki uning rivojlanishi uchun samarali kommunikatsiya



imkoniyatlarini yaratish ekani ta'kidlanadi.

Inklyuziv ta'lim va oila bilan hamkorlik.

Bugungi kunda inklyuziv ta'limning asosiy maqsadlaridan biri — alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bolalarning ta'lim jarayonida teng ishtirok etishi uchun zarur sharoit yaratishdir.

O'zbekistonning amaldagi qonunchiligida ta'lim olishning tengligi va nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlarini ta'minlashga oid huquqiy asoslar mavjud.

Shuningdek, nogironligi bo'lgan bolalarning ta'lim olishi uchun maxsus o'quv vositalari, adabiyotlar va zarur hollarda surdotarjimon xizmatlaridan foydalanish imkoniyatlari qonunchilikda nazarda tutilgan. Inklyuziv ta'limning samaradorligi faqat maktab yoki pedagog faoliyatiga bog'liq emas. Ota-onalar ham jarayonning faol ishtirokchisi bo'lishi zarur.

Ota-ona va surdopedagog hamkorligida muammolar.

Amaliyotda ayrim muammolar uchrashi mumkin:

ota-onaning eshitish buzilishi haqida yetarli ma'lumotga ega emasligi;

bolaning kommunikativ ehtiyojlarini to'g'ri tushunmaslik;

uyda korreksion mashg'ulotlarning muntazam olib borilmasligi;

pedagog va ota-ona o'rtasida muntazam aloqa bo'lmasligi;

bolaning imkoniyatlarini haddan tashqari cheklash yoki aksincha, uning ehtiyojlarini yetarli hisobga olmaslik;

oilaning psixologik jihatdan qo'llab-quvvatlashga ehtiyoj sezishi.

Shuning uchun surdopedagogning vazifasi faqat bola bilan ishlash emas,

balki ota-onani ham pedagogik jarayonga tayyorlashdan iborat bo'lishi kerak.

“OILA – SURDOPEDAGOG – BOLA” HAMKORLIK MODEL.

1-bosqich. Aniqlash.

Bolaning eshitish, nutqiy, kommunikativ va ijtimoiy rivojlanish xususiyatlari o'rganiladi.

2-bosqich. Rejalashtirish.



Bola uchun individual rivojlantiruvchi maqsadlar belgilanadi.
3-bosqich. Hamkorlik.

Surdopedagog ota-onaga uy sharoitida bajariladigan mashqlarni tushuntiradi.
4-bosqich. Amaliyot.

Ota-ona tavsiyalarni kundalik hayotda qo'llaydi.
5-bosqich. Monitoring.

Bolaning rivojlanishidagi ijobiy va qiyin jihatlar muntazam qayd etiladi.
6-bosqich. Tuzatish.

Zaruratga ko'ra pedagogik yondashuv va mashg'ulotlar mazmuni o'zgartiriladi.

Ushbu modelning asosiy maqsadi — bolani faqat dars vaqtida emas, balki uning butun kundalik hayoti davomida rivojlantirish.

XULOSA

Eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarni rivojlantirish murakkab va ko'p qirrali pedagogik jarayon bo'lib, unda faqat bitta mutaxassis faoliyati bilan yuqori natijaga erishish qiyin. Bolaning rivojlanishida surdopedagog, ota-ona, psixolog, tibbiyot xodimlari va boshqa mutaxassislarning o'zaro hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi.

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bolaning kommunikativ imkoniyatlari, oilaviy muhit va ta'lim sharoiti uning keyingi akademik va ijtimoiy rivojlanishiga ta'sir qiluvchi muhim omillardandir.

Shu sababli ota-onani ta'lim jarayonidan chetda qoldirmaslik, ularga pedagogik bilim va amaliy ko'nikmalar berish zarur. Ota-ona va surdopedagog o'rtasidagi muntazam hamkorlik bolaning kommunikativ, nutqiy, kognitiv va ijtimoiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlashga xizmat qiladi.

Eng muhimi, eshitishida nuqsoni bo'lgan bolaga uning imkoniyatlari cheklangan shaxs sifatida emas, balki rivojlanish, ta'lim olish, muloqot qilish va jamiyatda faol ishtirok etish huquqiga ega bo'lgan shaxs sifatida yondashish lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.



O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent, 2023.

O'zbekiston Respublikasining “Ta’lim to’g’risida”gi Qonuni.

O'zbekiston Respublikasining “Nogironligi bo’lgan shaxslarning huquqlari to’g’risida”gi Qonuni.

O'zbekiston Respublikasining “Bola huquqlarining kafolatlari to’g’risida”gi Qonuni.

Boskis R.M. Особенности развития глухого ребенка. – Москва.

Neyman L.V. Основы сурдопедагогики. – Москва.

Marschark M. Raising and Educating a Deaf Child. Oxford University Press, 2007.

Marschark M. Language Development in Children Who Are Deaf: A Research Synthesis. 2001.

Djurayeva S. Eshitishida nuqsoni bo’lgan bolalar: toifalari va tasniflash mezonlari. Maktabgacha va maktab ta’limi jurnali